

De theologie van Marianna Katoppo (1987)

Is alleen het Europese heidendom toegestaan?

Sieth Delhaas

Hervormd Nederland, 7 februari 1987

Inleiding

Marianna Katoppo (1943), opgegroeid op Celebes (Minahassa) en in Jakarta, studeerde theologie aan het Jakarta Theological Seminary. Ze bouwde haar theologische en pastorale ervaring op tijdens een serie oecumenische opdrachten in Zweden, Oost-Afrika, Zuid-Korea, West-Duitsland en Sri Lanka. Onlangs bezocht ze ons land, onder andere om lezingen te houden over niet-westerse theologie.

Katoppo: 'Tegen die naam heb ik onmiddellijk geprotesteerd, want ik vind het een negatieve omschrijving. Neem de uitdrukking 'derde wereld'. Als volgeling van Illich ben ik me bewust van taal en taalgebruik. Ik begin een lezing vaak met te vragen: 'Wat verstaat u onder derde-wereldtheologie? Wat betekent derde wereld?' Het is nog nooit voorgekomen, dat men de juiste definitie gaf. Met juist bedoel ik dan, zoals het woord oorspronkelijk gebruikt is geweest in 1956.

Op een conferentie in Bandung werd die uitdrukking in het Frans voor het eerst gebruikt in de betekenis van: degene die buitengesloten is (Tiers Monde). Dat woord heeft niets met rangorde te maken, maar bij de meeste mensen komt dat wel zo over. Ik vind het interessant, hoe een betekenis gaat verschuiven. In dit geval gaat men een rang-volgorde zien: eerste, tweede en derde wereld. Men spreekt ook al van een vierde wereld. Ik zou niet over een vierde wereld willen spreken, maar over een derde wereld in de zogenaamde eerste wereld.

In een gesprek met Illich vroeg hij me wat ik onder Aziatische theologie versta. 'Want', zei hij, 'Azië op zichzelf is een Europees begrip en theologie ook'. 'Nou ja', zei ik, 'de adoratie en de spiritualiteit in die theologie.' Toen zei hij: 'Dat heb je in Europa ook gehad.'

Van de achttiende-eeuwse dichter Gerhard Tersteegen zijn twee liederen bekend: 'Ik bid U aan o macht der liefde' en 'God is tegenwoordig, God is in ons midden'. Zijn werk is erg door de mystiek beïnvloed. In Indonesië zijn die twee gezangen erg populair. Ik heb daarvan geleerd. Als ik zeg, dat spiritualiteit Oosters is, loop ik het gevaar te polariseren. De mystische eenheid had en heb je in Europa zeker ook, maar dat is in de loop van de tijd weggedrukt. Interessant is, dat ik onlangs in een boek ontdekte, dat vader en zoon Blumhardt in de vorige eeuw zich ook met mystieke inzichten hebben beziggehouden. Nou, wij hebben op de theologische hogeschool alleen maar over hun sociale inbreng gehoord, dat zij het

religieuze en het socialisme wilden verenigen. Waarom wordt die mystieke kant niet erbij vermeld? De mystiek van Luther en Calvijn is ook nooit aan de orde gekomen. Maar dat behoort toch bij het menselijke! De ontwikkeling in West-Europa is zodanig geweest, dat mystiek als minderwaardig wordt beschouwd. ’

In het boekje ‘Bewogen en vrij’, dat u in 1979 schreef, zegt u dat in 1987 de meerderheid van de christenen in de derde wereld zal wonen. Betekent dat een nieuwe impuls voor het christendom?

‘Dat zou het wel moeten geven. Maar omdat het christendom nog zo vaak wordt geïdentificeerd met het westerse christendom – hoewel het Aziatisch van oorsprong is – zal het nog wel een poosje duren voordat zo’n impuls mogelijk is. Er is nog grote weerstand. Vijfjaar geleden bijvoorbeeld was op de conferentie van derde-wereldtheologen in Delhi een van de belangrijkste spanningspunten tussen Aziatische en Afrikaanse theologen enerzijds en Latijns-Amerikaanse theologen anderzijds, dat de laatsten alles syncretistisch (syncretisme is vermenging van godsdiensten) vonden wat niet het Europese christendom belichaamde. Wij zouden bijvoorbeeld niets van de hindoes mogen overnemen.

Maar wat denk je dan van de paaseieren en de kerstboom? Is alleen het Europese heidendom toelaatbaar? Ik vind, dat de kerk over de hele wereld veel kan leren van Afrika. De anglicaanse kerk is op het ogenblik overwegend zwart; het grootste deel van de anglicaanse gelovigen is zwart. Ik weet niet, in hoeverre je dat van de rooms-katholieke kerk ook kunt zeggen.

Een voorbeeld van de weerstand is wat de aartsbisschop van Zambia een paar jaar geleden overkwam. Omdat hij zich bezighield met genezingen, exorcisme en omdat hij betrokken is op de Zambiaanse cultuur, zoals de voorouderverering, werd hij bijna uit zijn ambt ontheven. Het Vaticaan heeft hem snel naar Rome geroepen en hem een bureaublaadje gegeven. Wat hij deed werd te heidens gevonden. Misschien is dit een wat apart voorbeeld, maar de kerk, in dit geval de rooms-katholieke, zou toch heel wat van zo’n man kunnen leren’.

In uw boekje wijst u ook de term ‘feministische theologie’ af, omdat het woord ‘feminisme’ zo geladen is geworden. Bent u daar intussen van teruggekomen?

‘Oh nee, zeker niet. Soms moet je het wel eens gebruiken, evenals de uitdrukking derde wereld. Als ik me niet maatschappelijke strijdpunten bezighoud, krijg ik altijd te horen: ‘Oh, ben je feministe geworden?’ Ik ben het nooit geworden. Ik ben altijd gelijkwaardig behandeld, dus het was niet nodig feministe te worden. Ik was het jongste van een gezin met tien kinderen, maar ik ben nooit onderdrukt geweest. Al was je de kleinste, als je thuis iets te zeggen of te beweren had, werd er naar je geluisterd. Maar in de samenleving merk je opeens, dat je als vrouw je mond niet open mag doen. Dat je dient te zwijgen’.

U hebt een Europese opvoeding gehad. Heeft u zich nooit vereenzelvigd met het Nederlandse kolonialisme?

‘Vroeger vloog ik tegen het plafond als andere Indonesische intellectuelen zeiden: ‘Ach ja, jullie zijn zo verwesterd.’ Dat vond ik helemaal niet. Maar het wordt gezegd, omdat men iets herkent van zelfstandig zijn, van vrijuit durven spreken, zelfstandig nadenken, initiatief nemen. Dat wordt meteen geassocieerd met westerse opvoeding, terwijl dat er bij de Minahassa ook altijd heeft ingezet, zij het dat men dat niet als zodanig heeft herkend. Wel heb ik gemerkt, dat op de laatste conferentie van derde-wereldtheologen de andere deelnemers erg onder de indruk waren van de Aziatische theologen; die konden zich zo goed

uitdrukken en toen zei ik nog lachend tegen een van hen: dan ben ik nog niet eens aan het woord geweest’.

Is het makkelijk, de westerse achtergronden en invloeden overboord te zetten?

‘Ik heb meegemaakt dat Latijns-Amerikaanse vrouwen op een conferentie ontzettend bezig waren met zichzelf. Sommigen spraken alleen maar Spaans, terwijl de afspraak is, dat bijvoorbeeld op de ‘Oecumenische associatie van derde-wereldtheologen’ (EATWT) alleen maar Frans en Engels wordt gesproken. Het dringt niet tot hen door dat ze zichzelf op die manier exclusief maken. Dan maken ze het smoesje: ‘We spreken niet zo goed Engels of Frans; dat is onze moedertaal niet’. Denk je, dat Frans en Engels dan de moedertaal van ons Aziaten is? Zij denken, dat al die talen die wij als moedertaal hebben, geen talen zijn. Voor hen is Spaans dus wel een taal. Terwijl het Spaans de oorspronkelijke Indiaanse talen in Latijns-Amerika heeft weggedrukt’.

Daarmee verloochenen ze hun eigen cultuur, bedoelt u?

‘Ja, daarmee willen ze zeggen: alle andere talen in Latijns-Amerika zijn eigenlijk minderwaardig. Ze houden nog steeds zelf de Europese overheersing in stand. Wij gebruiken de taal van de overheersers in Indonesië niet meer. Wij hebben onze eigen taal opnieuw moeten leren.’

Marianna Katoppo, die als Indonesische coördinator van de EATWT het recente congres in Mexico bezocht, is teleurgesteld over haar ervaringen.

Katoppo: ‘Het leek of iedereen zich inspande de ander te vertellen hoe ellendig zij het heeft. Daarmee bevestig je alleen maar je eigen ellende. Ze hadden meer de nadruk kunnen leggen op gelijkwaardigheid. Niet alleen van de vrouw, maar van alle mensen. Alle onderdrukking in Latijns-Amerika kun je toeschrijven aan het feit, dat de autochtone elementen in die cultuur bijna niet aan het woord komen.’

Ik moest het woord voeren op de herdenkingsdag van O.L. Vrouwe van Guadeloupe. Zij is verschenen aan een Indiaanse man kort nadat de Spanjaarden in Mexico waren gekomen. Die Onze lieve vrouw was een bruine vrouw, geen Spaanse maar een autochtone vrouw. Zij had zich ook anders bekendgemaakt, in het Azteeks, en omdat dat woord op Guadeloupe, een plaats in Spanje, leek, hoorde de Spaanse bisschop met zijn Spaanse oren het woord Guadeloupe. Ik zei tegen hen: ‘Jullie herkennen dat syndroom toch wel?’

Volgens sommige uitleggers heeft de vrouw zich aan Juan Diego bekendgemaakt als: ‘Ik ben onze lieve vrouw, die de slang verplettert.’ De vraag is nu wie die slang is. De bisschop was er onmiddellijk van overtuigd, dat dat het heidendom was, onder andere de Azteken. Maar ik opperde: ‘Met mijn beperkte ervaring hier in Mexico kan het toch best zijn, dat de bisschop zich vergist heeft, als hij zich in de naam van de vrouw al heeft vergist? Was die slang echt het heidendom?’ Maar wie waren de onderdrukkers? De agressors? Volgens mij sprak ze over de slang, die tot nu toe de wereldmacht in handen had: dat is dus het imperialisme, het kolonialisme, of welke naam je er maar aan wilt geven. Toen die vrouw bij haar verschijning zei: ‘Ik wil hier een huis hebben’, bedoelde ze toen het

huis dat hier nu staat? Dat ziet er uit als het luchtschip van ET, dat kleine monstertje, dat een paar jaar geleden op de tv was. Of was het haar bedoeling om een huis te bouwen voor al die mensen, die onderdrukt worden in hun menselijke waardigheid?

Wat mij die dag ook interesseerde was de enorme volksreligiositeit. Duizenden mensen legden die lange weg af om onze lieve vrouw te herdenken. Volgens mij is het belangrijk voor theologen, die alleen maar achter hun bureautje zitten en abstract kunnen denken, om eens zo'n christelijke toewijding als een lichamelijke ervaring op te doen'.

Derde-wereldtheologen identificeren zich met westerse theologen, die de kolonisten van vroeger waren?

'Ja, dat is van het begin af de spanning geweest met de Latijnsamerikanen. De zwarte Amerikaanse theoloog James Cone zei: 'De Latijnsamerikanen willen altijd, dat wij hun bevrijdingstheologie lezen, maar omgekeerd doen ze helemaal geen moeite.'

Waar wilt u dan naartoe?

'Ik wil, dat we bevrijd worden van al die etiketjes, al zijn ze nog zo goed bedoeld. In Latijns-Amerika hadden ze graag iets willen horen van onze ellendige situatie in Azië. Is dat nu nodig? Moet je je altijd aan de ellende van een ander optrekken? Moet je altijd beter zijn dan een ander? We moeten bevrijd worden van dit valse gevoel van eigenwaarde omdat er altijd mensen zijn die er ellendiger aan toe zijn dan jij. Als ik derde-wereldtheologie bedrijf doe ik dat niet opdat men in Nederland of Amerika interessante leerstof heeft. Omdat ik mij in mijn historische context geroepen voel het één en ander te doen, probeer ik niet reactief te zijn, maar gewoon mezelf te ontwikkelen en te ontplooien. Als iemand anders daar iets aan heeft, prima, maar daarom doe ik het niet.

Mensen zeggen ook zo gauw, oh, bij ons gebeuren die dingen niet. Toen ik in Nederland cursussen gaf zeiden ze dat zijn allemaal maatschappelijke problemen, daar hebben wij totaal geen weet van. 'Toen zei ik: 'Heeft u wel eens van bijstandsvrouwen gehoord?' toen is het mechanisme ontsluitend volgens welke mensen denken: 'Ik ben degene, die alles bepaalt.' Dat komt overal in de wereld voor. Als je dat kunt ontsluiten heb je de juiste aanzet gevonden.

Ik vond het zo mooi hoe Leonardo Boff zijn brief aan Rome ondertekende, waarin hij zijn theologie uitlegde; Leonardo Boff, kleinere theoloog, frater en zondaar. Want wij zijn allen schuldig. Dat trof me in Mexico: de een probeerde nog ellendiger te zijn dan de ander en de rest had het allemaal gedaan, of het nu de eerste wereld was of de upper class. Wij waren natuurlijk allemaal de heiligen, de uitverkorenen.'

Lachend vertelt Katoppo: 'Toen heb ik met opzet in onze laatste dienst gevraagd of wij ook konden bidden voor degenen, die in hun verbijstering helemaal niets met ons konden aanvangen. Want op de muren buiten het complex waar wij vergaderden waren van die leuzen gekalkt als: 'weg met de marxistische theologen, dood aan de bevrijdingstheologen, leve de paus.' Ik zei, waarom bidden wij ook niet voor die mensen? Het is zo gemakkelijk jezelf te zien als Jona, maar dan moeten we bedenken: God wil Ninevé redden. Die houding treffen wij vaak aan, dat wij willen zijn als Jona, die het jammer vindt dat God Ninevé redt als het tekenen van berouw vertoont.

De wortel van de jaloezie is brood met elkaar delen en wijn met elkaar drinken: de gemeenschap leven. Dat is ook wat het Onze Vader zegt: 'Uw koninkrijk kome, Uw naam worde geheiligd', maar waar mensen nog omkomen van de honger wordt Gods naam ontheiligd.

Ik heb het vaker gehoord dat mensen tegen me zeggen: ‘Wij hadden theologie van u verwacht, maar u komt met maatschappelijke problemen.’ ‘Ja’, zeg ik dan, ‘hebt u Mattheus 25 wel eens gelezen? ‘Jezus vraagt toch niet of u protestant, katholiek of orthodox bent: Hij vraagt: ‘Wat heb je gedaan?’

Als we naar de wantoestanden in deze wereld kijken zien we dat onze economie daarvan de oorzaak is. Ik zal nooit vergeten wat Gutierrez heeft gezegd toen ik hem de eerste keer hoorde spreken en hij de priester Las Casas citeerde, die zich 400 jaar geleden voor de Indianen inzette: ‘Waar wij ons als theologen mee moeten bezighouden, dat is met de onrechtvaardige dood van miljoenen mensen vóór hun tijd. Want God is een God van leven en niet van de dood, en wij moeten dat bevestigen’.

